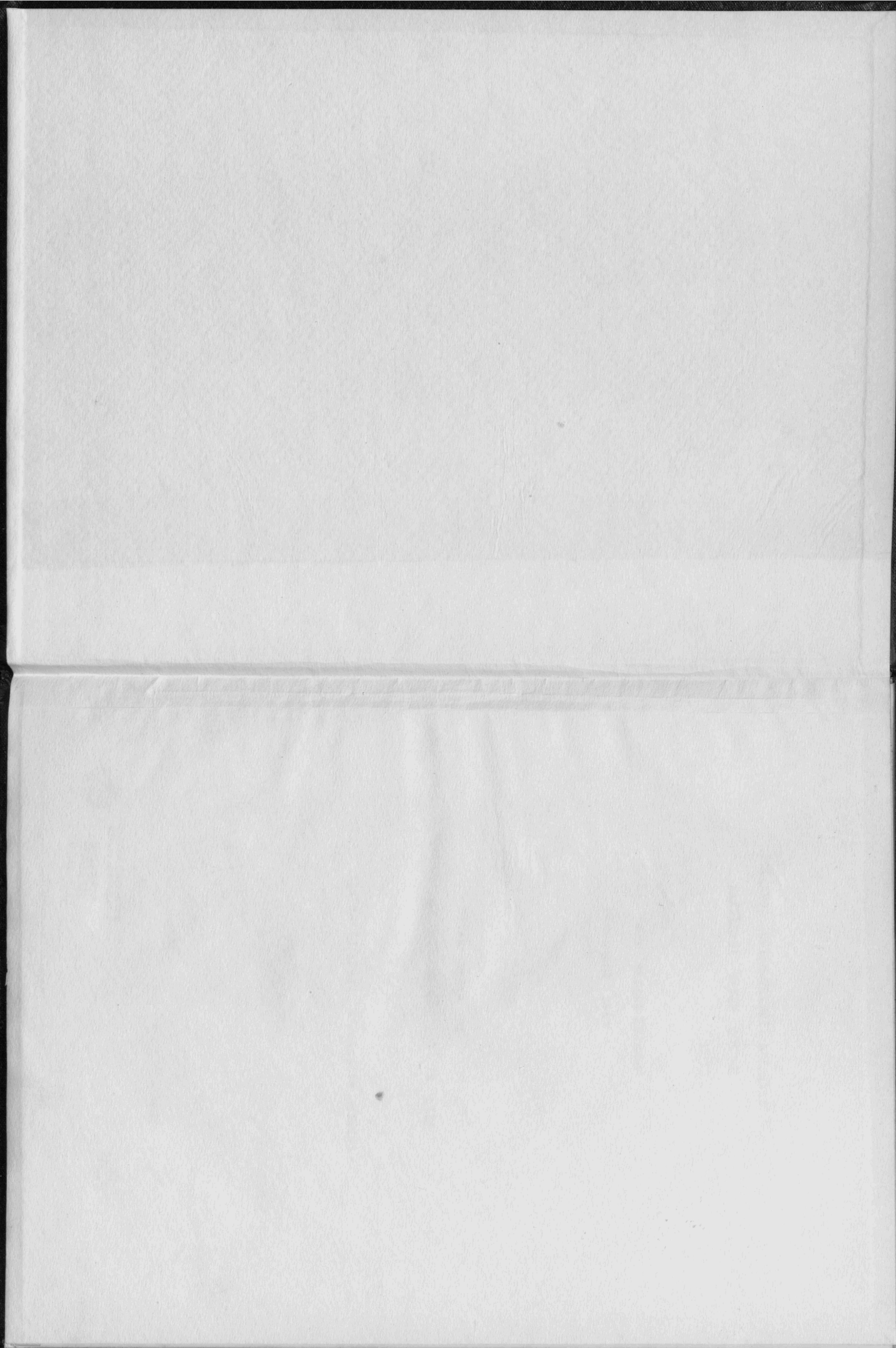

TEZ

5121

05121

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT

FAKÜLTESİ TARİH BÖLÜMÜ

Umumi Türk tarihi Kürsüsü

Mezunuyet tezi

Seven Hedın' ın

HISTORY OF THE EXPEDITION IN ASIA

(1927 - 1935)

11- 1- 40 arası tercüme ve tetkiki

Kabul edilmiştir
5. II. 1968
J. Kefi Z.V. 109 or

1613

Zeki Yaşar Altınsoy

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
MERKEZ KÜTÜPHANESİ

05121

1968
ŞUBAT

İ Ç İ N D E K İ L E R

	Sahife
I .Kısım	
Önsöz.....	2
Yazarın Bibliyografisi.....	4
II.Kısım I	
I URUMCHİ'de olaylar.....	6
Karargahta.....	
Sinkiang'da Kuomintang'ın Tanınması.....	7
Yang'ın Ölümünü.....	
Katil Kimdi.....	9
II.Sinkiang'a Dönüş.....	10
Semipalatinsk.....	11
Semipalatinsk'den Chuguchağa Arabaile yolculuk....	
Rus Çin Sınırı.....	14
III.Chuguchağ'ta gecikme.....	
Amboltun Hastalığı	15
Hummel Sarıval.....	17
IV.Dzungaria'dan	18
HSİ HU.....	19
San-Tao-Hu-Tze.....	
Mannas	20
Ti-Hua-P'u.....	21
V Urumchi	
Dettmanan Dönüşü.....	
Norin ve Haslund'un işe başlaması.....	
Chin-Su-Sen'e ilk ziyafet.....	
Kansu sınırın'da endişe veren haberler.....	23
Hummel ve Ambold'un gelişi.....	24
İnceleme için engeller fazlalaşıyor.....	
Askeri valinin akşam yemeği.....	25
Chin dan imtiyazlar.....	26
Haude'in Dönüşü.....	
Hempel eve dönüyor.....	
Profesör Yuan'ın buluşları.....	
Çinli devlet adamlarına verilen akşam yemeği.....	27
İncelemeler için verilen hükümet tahsisi.....	28
Sokaklarda tehlike.....	
Altay Moğolları prensinin ziyareti.....	
Antropometrik araştırmalara karşı infialler.....	29
Berkman'ın dönüşü.....	
İncelemelere karşı hücumlar.....	
URUMCHİ'de son birkaç gün.....	31

Kısım I Ö N S Ö Z

Bu Seven Hedin'in History of the Expedition'in Asia (1927-1935) adlı eserinin 2,40 arasının tercüme ve tetkiki dir. Türkçesi "1927-1935 arası Asya inceleme gezisi tarihidir"

Konumuz Türkistanda geçen seyahatin izlenimleridir.

Mevzua geçmeden önce Türkistanın Tarihi ve zamanımızdaki durumuna kısaca değinmek istiyoruz:

Genellikle Türkistan isminin kapsamı ,kuzeyde Sibirya güneyde Hindistan ve Afganistan sınırlarına kadar uzanan kısımda yer alır,Batı sınırı Hazar denizi,Doğu sınırı Moğolistan ve Gali çölüdür. Yüksek Pamir platosu araziye doğu Türkistan (Çin) ve batı Türkistan (Rusya) diye iki kısma ayırır.

Kelimenin etimolojisi Türklerin bu bölgedeki hakimiyetlerinden ileri gelmektedir.

Garçekten doğu Türkistanın nüfusunun çoğu Kırgız, Kolmuk Özbek,Tacik 'tir,diger unsurların sayısı çok daha azdır,Lisan Çin ve Farsça kelimeler karışığı doğu Türkçesi dir (Lehçe)

Rusya Türkistanında nüfusun çoğu Kırgız, Özbek, kıpçaklardan sonra az miktarda Ruslar teşkil eder.

Türkistan Fars Mekadanya ,Arap, Çin ve Rus Hakimiyeti altında Asya tarihi bakımından önemli bir mevki arzeder.

8. asarda Türkistan küçük kısımlara ayrıldı sonra 1227 de Cengiz han ve Moğollar tarafından işgal edildi.Cengiz han İparat torluğunu dört oğlu arasında paylaştırdıca Türkistanı ikinci oğlu lu Çağatay aldı Çağatayın nosrallığını kabul etmeyen yerle beylerin karşı koymaları 1369 yılına kadar sürdü. Bu tarihte Timurun şahsında kuvvetli bir adam belirdi ve Timur kendisini hükümdar ilan etti. Bundan sonra Timur Ülkesini doğu ve batı taraflarına genişletti

Timur bir cengaver olmasına rağmen ilmi ve sanatı ihmal etmedi . Ülkesinde yaşayan sanatkar ve bilginlere iltifat ederek teşvik etti .

Ölümünden sonra ülkesinde karışıklık ve mücadele sürüp gitti .Ülkesinin doğu kısımları Çinin hakimiyeti altına girdi ve bu Çin hakimiyeti devam etmektedir. Batı kısmı Rusya tarafından işgaledilerek S.S.C.B.içinde muhtar bir idare altında Özbek,Türkistan,ve kırgız Cumhuriyetlerine ayrıldı.

DOĞUTURKİSTAN:(ÇinTürkistanı)Tarım nehrinin havzasına doğru uzanır,nehrikenarlarına kadar sokulan mahdut kısımlar hariç çoğu yerleri ıssız ve verimsizdir.iklimi sert ve çok kurudur. Dağlık kısımlarında altın,gümüş,bakır,nikel ve kurşun ihtiva eden zengin minareller .Topnar gölü fazla miktarda tuz bileşimine-

sahiptir. Bölgenin başlıca meşgalesi (işkolu) ziraat , ticaret ve avcılıktır.

Kaşgar , Hotan , Aksu gibi en büyük şehirleri ipek , gümüş , pamuk , halı bakır ve deri eşyası ihraç eder.

Siyasi bakımdan şimdi Çinin Sinkianq eyaletinin bir vilayetidir.

Burada hazırlamaya çalıştığım bu bölgede Urumci'ye kadar seyahat izlenimleridir.

Bu konuyu bana veren değerli hocam sayın Prof.Dr.İbrahim Kafsoğluna minnettarlıklarımı sunmayı bir borç bilirim.

Zeki Yaşar Altınsoy

HEDIN SEVEN ANDERS

Coğrafyacı seyyah; İsveç krallığı, ilimler akademisi başkanı (1924-25); Doğumu 19 Şubat 1865-Stocholm. İsveç'in en tanınmış mimarı Ludwig Hedin'in oğludur. Bekardır.

Tahsili: Stockholm, Upsala, Berlin, Holle, Felsefe doktorası yapmıştır. (1885 - 1886) da İran ve Mezopotamya gezesi, 1890- da Karl Oscarın İran elçisi olmuştur. 1890-91 arası Horasan ve Türkistanda gezi.

1893-97 arası Lop-nor ve Tibet yoluyla Orenburg'dan Pekin'e kadar Asya gezisi, 1899-1902 arası Gobi çölü ve Tibet yoluyla Aşağı Tarım ve Lop-nor gezisi, 1905-8 arası Tibet yoluyla İran'dan Hindistan'a gidiş ve Trans Himalayalardan geçiş. 1902 de İsveç kralı tarafından desteklenen 1927-35 arası Sino-İsveç inceleme gezisi. 1902 de Kurucu (Kâşif) madalyası; Victoria hatırat madalyası; İsveç, Akmanya, Avusturya Bulgaristan, İran, Japon ve Çin hükümetlerinden Büyük haç armağanı. Avrupada bir çok akademinin üyesidir. Memleketindeki 18 üyeden de bir tanesidir. Oxon, Combridge, Breslav, Rostock, Heidelberg, Varlsruhe, Upsale, ve Münih armağanlarını almıştır.

NEŞRİYATI:

- 1887 İran ve Mezopotamya gezəsi.
- 1891 Kral Oscarın İran elçisi.
- 1892 Horasan ve Türkistan gezisi.
- 1898 Asya gezisi, (9 dilde tercümesi vardı)
- Tibet ve orta Asya gezisi (12 dilde yazılmıştır).
- 1904 Tibet maceraları.
- 1899-1902 Orta Asya gezisinin ilmi sonuçları (altı cilt text, sult atlas).
- 1902 Trass-Himalaya (2 cilt).
- 1910 Karayoluyla Hindistan (2 cilt).
- 1911 Kutuptan Kutuba (14 dilde)
- 1913 Trass Himalaya (Üçüncü cildi),
- 1915 Rusyaya karşı savaş.
- 1917 Bağdat, Babil, Ninova,
- 1917 Kudüs
- 1917-22 Güney Tibet (9 cilt text 3 cilt Atlas),
- 1918-26 Doğu İran gezisi (Almanca) (2 cilt),
- 1922 Everest tepesi
- 1922 Isorgpo lema'nın haç seyahatı, (2 cilt).
- 1924 Pekin'den Moskovaya.
- 1925 Bir seyyah olarak kendi hayatım.
- 1925 Büyük Arizona Konyonu.
- 1926 Adolp Erik Nordenskiöld.
- 1928 Gobi çölü (1931 de ingilizceye çevrilmiş),
- 1931 İmparatorlar şehri JEHOL

- 1933 Gobi ölü Muamması
- 1935 Tibetin işgali
- 1936 Ma-Churg-ying'in kağışı
- 1936 İpek yolu
- 1937 Lop-Nor
- 1937 Almanya ve Dünya sulhu
- 1939 Çinli general Cherg-Kai-Shek
- 1937-49, 1927-35 arası Sino, İsveç inceleme gezisi ilmi sonuçları
- 1937-49 Asya inceleme gezisi tarihi (3 cilt)
- 1942 Amerika'nın Kamf der kantıneste (1926-35)
- 1944 Pa svensk mark
- 1949 Utan Uppdrag İ Berlin
- 1950 Storman Geh kungor (Celebrities and kurgs(2 cilt),

Kısım II

I URUMCHİ'DE OLAYLAR

Bu gezinin ikinci kısmının birinci bölümü 1928 de ben İsveçte iken ve Eeneral YANG TSENG-HSİN'in ölümü sıralarında SİNKİANG"1" in başkenti olan URUMCHİ "2" karagahındaki olaylardan bahsedir.Şahsi incelemelerimin tasviri,ikinci bölümde yer alır.

K A R A R G A H T A

Nisan sonunuda gezinin durumu şu merkezdeydi. NORİN,BERKMAN ve YUAN,URUMCHİ'den BOGDO-ULA"3" nın kuzey eteklerine kadar,kuzey doguya dogru; HUANQ-TİNO,CHAN ve KUNQ da güneye dogruyola çıktılar URUMCHİ ve BOGDO-ULA daki meteoroloji istasyonlarımız tabii ki çalışıyordu. ve en aşağı da GOBİ çölünün ortasında EASEN-GOL istasyonundaki ZİMERMAN,MA ve SÖDERBOM idi.

10 Mayısta HAUDE,DETTMANN ve L,1 bir meteoroloji istasyonu kurmak maksadıyla ana yolu takiben CHARKHLİQ'e varmak için URUMCHİ'den aynı maksatla 22 Mayısta WALZ ve LIU KUCHA "4" ya müteveççihen yola çıktılar.Bunlar Bunlarayerlerine varıpta istasyonu kurduklarında biri GOBİ'de 4'ü de SİNKİANG ve KUCHA'da olmak üzere 5 meteoroloji istasyo numuz olmuş oluyordu.CHARKHLİQ veKUCHA'da aynı zamanda dağ istasyonları da kurulacaktı.

Profesör SİU ve binbaşı HEMPEL ki ben avrupada iten bunlar yerime bakıyorlardı.Diger mevzuların yanında ,istasyonlarda asistan yetiştirmek için bazı Çinli talebelerin meteorolojik inceleme sanatı öğrenmelerini deruhte etmişlerdi.

HEMPEL,o zaman develerimizin azaltılması maksadıyla Kasım da geride bıraktığımız 15 deve yükünü geri dönüp almak maksadıyla bir kervan göndermek için izin istemişti.Fakat YANG bu projenin arzuları hilafına olduğu neticesine vardı. Bu Kansu ile alakalı olan her çeşit şeye karşı oğan nefretinin bir tezahürüydü.

YANG,HUMMEL'in Botonik ve ZOOLAJİK incelemeler için istediği izni memnuniyetle vermişti. Ayrıca kendisinden ALP dağlarında FO-SHU-SSU tapınağı yanındaki küçük gölün sıhhatine faydalı olup olmadığı hakkında bilgi edinmesini rica etti. Eger öyle ise YANG,yazın bir kısmını "ALLAHIN DAĞ'ında geçirecekti.

Vaktin geri kalan kısmını daHUMMEL botonik incelemelerle şehrin civarını dolaşarak ,hastalara ziyaretler vetercrübesini artırmaklageçirdi AKSU valisiyine fenalaşmıştı.HUMMEL mide tümüründen korkuyordu.

"1" Doğu Türkistan

"2" URumçi

"3"Tanrıdağlarında yüksek bir tepe

"4" Kuça

Bundan dolayı YANG eniştesine bütün tıbbi müdahalelerden vazgeçmesini tavsiye etti .Fakat hasta kendi haline ve ÇİN'in şifa veren sanatları na terkedildikten bir hafta sora YANG,HUMMELEtekrar gelip müdahalede bulunmasını rica etti.

SINKİANG'DA KUOMİNTANG'IN TANINMASI

Çinde CHANG2KAI-SHEK'in bir hikleri kuzey seferini tamamlama şlardı.Pekin ellerine geçmişti ve şehir artık başkent değildi.ismi PE İPING olarak değiştirilmişti.Her ne kadar SINKİANG'da kargaşalık tam manasıyla yayılmadıysa da mille halk partisi KUOMİNTANG'ın zaferiyle getirmiş olduğu umumi inkilapdan bu büyük krallığın bu uzak vilayeti dahi inikas(Geritepme)duymuşlardı.1Haziranda Genaral YANG'ın emriyle URUMCHİ'deki bütün binalarda KUOMİNTANG'ın bayrağı dalgalanacaktı. o sabah valinin yanında resmi bir seremoni yapılmıştır ki buna SART olsun Çinli olsun bütün resmi şahıslardavet edilmişti.Tarihi olay hakkında bir konuşma yapılip SUN-YAT-SEN'in Portresine saygı duruşu yapılmıştı.Müteakip toplantıların birinde civar KUOMİNTANG partisi içinkar ar verilmiştiBu toplantılarda fiki mütaalalarının ve kanaatların yeri yoktu zire YANG parti mümessillerinin kimler olduğuna kendisi karar vermişti.

YANG taşra meclis başkanı olacakken NANKKİNG hükümetinin sanki YANG'ı azlederek KANSU'daki Genaral MA-FU-HSİANG'ı,SINKİANG için sul h murahhası başkarlığına tayin etmisi gibi bir hali vardı.Aslında.nasıl bundan bir netice çıkmadı ve YANG SINKİANGcivarı hükümetinin başkanı oldu.Aynı zamanda civarinsınır müdafaası direktörü(müdürü)oldu.

Bu arada NANKİNG'de nasyonalist hükümetin bütün kararlarını alt üst eden dramatik olaylara sahne olacak olan URUMCHİ'nin günü yaklaşıyordu.

YANG'IN ÖLDÜRÜLÜŞÜ

URUMCHİ'de vali generalihyamenin oldukça dışında kalan bir Jüri diyal mektebi vardı. 7Temmuzda bir imtihan yapıldı.Ruscada bir konu için Rus kurmay heyeti dadavet edilmişti diğer avrupa azaları yoktu

Profesör SIU bizim inceleme gezimizin şehirde olan tek azasıydı . Fakat davet edılmışti.Bundan sonra birkaç sene YANG bu imtihanlara kendisi de şeref vermişti.

Bu durumda maneviyatı tamdı.ve nükteli bir konuşma yaptı.imti handan sonra YANG'ın iki sekreteriyile bir masada oturduğu bir ziyafet verildi. dışışleri batanı FAN-YAO-NAN nasılsa rus konsolosuyla başka bir masada yemekten evvel geçici hükümet sekreteri CHIN-SHÜ-JEN resmi vazifeyi hazırlamak üzere mektebi terketmişti.

Sadece on dakika geçmişti ki ilk dersler başladı ve hepsi (Piring) kamışlarıyla meşguldüler bu esnada hizmetkar kılığında on kişi YANG'ın masasının etrafında toplanıverdi, YANG sanki tehlikeyi önceden sezmişti zira dışarıya çıkmak üzere bir hareket yaptı ki bir çok silah üzerine çevrildi ve aynı zamanda ateşe başladı, kurşunların üçü anlını ikisi de kalbini bulmuştu, debelenerek yere yuvarlandı. Şahsi muhafızı Albay KAO büyük vucuduyla korumaya çalışmıştı fakat hemen vurulmuş ve efendisinin kollarında can vermişti. endüstüri Bakanı Yen, bir kurşunla sırtından ve iki kurşunla butundan vurulmuştu. O da yere düştü ve ölü gibi numara yaptı, iki sekreter de öldürüldü ve General Touda bıçaklandı. Caniler diğer şahitleri korkutmak için tavana bir kaç el ateş ettiler. Talebe ve hocalar hemen kaçtılar Ruslar bir tuvalete saklandılar.

Canilerin dışışleri Bakanı FAN'ın şahsi muhafızından kıyafet değiştirmiş asker oldukları ileri sürüldü. Cınaçetin ilk işareti FAN'ın şerefe kadeh kaldırmasıyla olacaktı. İlk atışlardan hemen sonra bir kaç adamıyla YANG'ın hususi apartmanına, mühürü almak için koştu. Bu mühürü elinde tutan kimse en yüksek hakimdi. ve herkes ona ithat ederdi. Girişte onu içeriye bırakmayan iki muhafız hemen vurulmuştu. İkinci hareketi halka bir beyanat vererek sulh ve sükunet içinde emirlerini dinlemelerini söylemek oldu. sonra geçici hükümet sekreteri CHİN-SHU-JEN'e bir mesaj gönderdi nasılsa CHİN-SHU-JEN gelmeyi red etti FAN artık belki de oyunun bittiğine kanaat getirdi.

CHİN' mümkün olduğu kadar asker topladı (miktarı 200 kadar) ve Yameni sardı. askerler ilk önce Fan'ın Yamenil'in Başkanı olduğunu duyunca saldırmadılar fakat emir tekrarlanınca boyun eğdiler, FAN'ın adamları barikat kurdu. Fakat sayıca azdılar, muhimatları yoktu. kurulu olan ağır makineliileri kulanmasını bilmiyorlardı.

Bu arada CHİN'in askerleri Yamenin duvarlarına tırmanmaya başladılar karşı koyanlar hemen öldürüldü. geri kalanlar teslim oldu. FAN ve tarafları esir alındılar.

CHİN enerjik ve çabuk davranmıştı şehir kapılarını kapatırdı ve devriyeler koydu. Bu kompufoada parmağı olanlar hemen o gün öğleden sonra cezalandırıldılar. FAN'ın akibeti hakkında bir takım söylentiler çıkmıştı, O akşam işkence edildiyse de diğer tarafta nlarının isimlerini vermedi. üst dudagının burnunun ve kulaklarının kesilip gözlerinin oyulduğu söylendi. gece de cellatlar tarafından iple boğldu. ertesi gün cesedi Yamenin dışına atılmıştı sonradan tılsız istasyonunun yerine gömüldü.

Diğer tarafları da gece idam edilmişti.

Eğer bir Vali General (askeri vali) Yamenin dışında ölürse cesedi şarda bir yere gömülür. Yang'ın vaziyeti de böyleydi.

Tabutu bir TAOİST kabristanına götürüldü. Zira o bu dinde di son merasimler törenlerle beraber burada yer aldı. Ölünün Bogdo-Ule'da ki Fa-SHU-SHAN'A gömülmesi arzusu tahakkuk etmedi zira ailesi cese dip PEKİN'e istediler ve sonradan oraya gömüldü.

K A T İ L K İ M D İ ?

Bu olaylar 1928 de URUMCHİ'de diğerlerinin yanında bulunan görgü şahitlerinin anlattığı gibi anlatılmıştır. Dış işleri bakanı FAN bu işin başı olarak görülüyordu .FAN tahsilini Japonyada tamamlamış ve müteaddit defalar URUMCHİ'ye YANG'ı devrip yerini almak için gönderilmişti.YANG bunu sezdiği halde FAN'ı mahiyetinden ayırmamış hatta dış işleri bakanı yapmış fakat asla cıvardan ayırmamış tır.

Bizim heyete verilen büyük ziyafetlerden birinde FAN'ın YANG için "çok uzun yaşamiyacak " dediği söylenir.

Altı sene sonra 1934 de URUMCHİ ve SİNKİANG'da bulunuşum da FAN tamamiyle suikasten mesul olmadığı ortaya çıkmıştır.Katliamdan sonra başka kimsenin almaması için acele ederek mühürü almaya çalışmıştı.CHİN-SHU -JEN'in iki büyük kışkırtıcıdan biri olduğu ortaya çıkıyordu. Diğer de General CHANG-PEİ-YUAN idi YANG'ın devrilmesi FAN'ın lehine neticelenmesine rağmen bu daha ziyade CHİN 'nı sorumlu bulurum. Bu trejik sahnenin arkasında nelerin döndüğü hala mechuldür.

Şimdi idareyi ele alan hükümet sekreteri CHİN-SHU-JEN 'di we kendisini başkan ilan etti,bu aynı zamanda NANKİNG de de kabul edildi. Bir müddet için URUMCHİDE bir gerginlik hakim oldu,örfü idare konmuştu ve kimse saat 21.00 den sonra çıkamazdı.Profesör SIU HUMMEL ve HEMPEL bulundukları bizim merkezde herkes daha kötü durumlara kendisini hazırlamıştı.Toplananlar ve ilmi teferrua evin altında bir yere gömülmüştü. Nasılsa vukuat olmadı.yeni hükümet kesin ve disiplinli bir idare kurmuştu. Şiddet kullanıyordu akıllı ve enerjik bir kimse idi ve YANG gibi ileri görüşlü olup iç ve dışmünasebetleri büyük bir dikkatle ayarlıyordu.

11 SİNKİANG'A DÖNÜŞ

İSVEÇTE HAZIRLIKLAR: İsveçte iki, ayı bulundum ve bu arada hükümetimden gerekli malzeme ve müsadeyi aldım. Alman heyeti de tam ilmi bir program hazırlamıştı. ama ben sadece İsveç hükümetinin desteği ile hareket etmek istiyordum.

1927 son baharında gezimiz başladıktan sonra PEKİN'deki ÇİN komitemiz heyetimize bir astronom ve bir dileinin (Filolojist) katılmasını kabul ettiler. Bunlar bize URUMÇİ'de katılacaktı. 1927 baharında astronom NİİS-P. AMBOLT zaten tayin edilmişti. ve şimdiye kadar yapılmamıştı. bir araştırmada alacağı mesuliyetli görev için POTSDAM'daki GEODATISCHES enstitüsünde ihtisas görmüştü. "1" AMBOLT bana SİNKİANG'a kadar refakat edecekti kendisine ve bize pahalı aletler getirmişti.

Vali genaral (askeri vali) YANG için Rusca bilen ve GARLSON ve LABERBACK adına iki oto makinisti, aynı zamanda tamir otoları getirttik.

20 Temmuz da iki teknisyen STOCKHOLM'den bu malzeme ve diğer ağırlıklarla yola çıktılar gelen malzemelerin en kıymetlisi astronom AMBOLT'un malzemeleriydi. Foto malzemeleri büyük bir ağırlık teşkel ediyordu.

AMBOLT'la 8 ağostosta STOCKHOLM'dan yola çıktık Helsingfors (Helsinki) Leningrat, Moskova, ve Nova, Sibirya, SEMİPALATİNSK'e 16 ağostosta vasil olduk.

"1" Bahsedilen filolojist için zaten başlangıcında Dr. Skolt Hannes seçilmişti. Dr. Skolt bir çok şarklısanlarının uzmanıydı. ve bize Urumçi de katılması istenmişti. fakat çeşitli zorluklar sebebiyle bizim gezici üniversitemize asla katılmadı. ve netice olarak doğu Türkistan sınırını olarak bilinen yerde bu büyük seyahatin karşılaştığı zorluklar meydana çıkınca uzun zamandır. Beklemekte olduğu doğuya yapılacak seyahatin habarını alıp moskovadan İsveç'e döndü.

Bir avrupalı görüşüyle bu karşılaştığımız zorluklar okadar baskın diki doğu Türkistana giriş ümidimiz hiç kalmamıştı. Daha sonra Dr. Skolt'a 1928 yazında Pamirs'de Linguistik seyahati için bir seyahat bursu hediye edildi. Lakin bunun bizimle hiç bir alakası yoktu.

S E M İ P A L A T İ N S K

Semipalatinsk ilk ziyaretim Çinli General SIU'ya oldu. kendisinden yeni Sinkiang Valisine gelişimizi haber vermesini ve sırır da Gümrük kontroolu için kolaylık gösterilmesini rica ettim.

SEMİPALATİNSK 1718 de tesis edilmiş ve hükümetin Başkenti olmuştur. O zaman nüfus 64.000 idi şehir eskiden JAKARTA veya SIR-DE RYA da bulunan ve başkenti KIZIL ORDA olan KAZAKİSTAN da bulunur KAZAKİSTANIN Batı sınırı KARA -BUGAS tan ASTRAKHAN'a kadar Hazar Denizi ile çizilmiştir. Kuzey sınırı Orenburg 'ın güneyinden ORSK OMSK üzerinden SEMİPALATİNSK 'e kadar uzanır. Güneyde KARA KIRGIZ hükümetine bitişik ve Doğuda OIRAT devletiyle sınırlanır ,DİRAT' ın nüfusu 42.000 olup kısmen hristiyan kısmen ŞAMANİST'tir. Doğu ve Güney doğu Kazakistanda dış Moğolistan ve SİNKİANG üzerinden sınırları vardır. Orta Asyada yaşayan altı milyon Kırgızdan dört milyonun kazakistanda çadırlarda yaşadığı söylenir kendilerine kazak derler.

Semipalatinsk'deki işlerden çoğu kooperatiftir. serbest ticaret ancak çarşı ve pazarlar da yapılır. Sinkiang'a demir yerli imalat parafin yağı ,petrol ,tütün,barut ve ipekli ihraç edilir. Karşılığında ,yün ,ham ipek ,ham madde ,meyve vb.ithal edilir

Semipalatinsk civarında 45 değişik insan yaşar.En fazlaları ,kazak ,Rus ve Ukraynalılardır.11270 Alman ve 7 tane İsveçli vardır

Dostoyevski 'nin de semipalatinsk de üç sene bulunduğunu da unutmamak lazımdır. Evinin kapısı üzerinde hatırat nevinden bir yazı bulunmaktadır. Meşhur araştırmacı Girigor Niko Layeviç Potanin de bu şehirde bir zaman için kalmıştır. Gençliğinde bir defa Sibiryaya gönderilmişse de affedilmiş fakat sonra dan yaşlanınca ebediyen sürülmüştür.

SEMİPALATİNSK'DEN CHUGUCHAQ'A

ARABAYLA YOLCULUK

28 Ağustosta Semipal'den harekete hazırдық üç tona yakın olan ağırlığımız iki kamyonu yükledi geri kalan da daha evvel kirala dığımız büyük RENAULT marka kamyonu kondu. Kamyonların kendi malımız olmasını isterdik ama URUMCHİ'den bundan başka markalar olmadığı için mecburduk müteveffa YANG yeni arabaların alınmasını istediğinde ricasını yerine getirememelik edemedim,zira bilindiği üzere ben oto ile gezen bir turis degildim.Bunu yapmak tan hiç hoşlanmadım.Hatta Stockholm 'da ve URUMCHİ ye giderken başıma bela

oldular. Feribotların bu kamyonları alıp almayacağı hakkında daha evvelden haberdar olmuştuk. 40toyla beraber bir kaç araba ve bir sürü de insan taşıyabiliyorduk , Feribot bir taraftan bir tarafa çelik halatla bağlanmış ve altında küçük küçük kayıklar vardı seyahatinin ilk kısmında 7 dakika süren OSTRONKRELY veya "yuvarlak ada " denilen adaya geldik . Adada bir Rus tarafından kullanılan Renault kamyonu bekledik bu kocaman kamyon ferriye girişte ağırlığı hissedilir derece de idi en üste duran 7-8 paket suya yuvarlandı ,bir saat trafiği durduran kamyon karşıya geçmek için bekleyen halkı kızdırmıştı bir takım gençler düşen paketler için suya dalmıştı. Kamyondaki ağırlığın bir kısmının ferrinin başka bir tarafına taşınması icap ediyordu .Basit araçlardan biri 800 kilo gelen bu paketlerden birinin altında hurdaşağı olmuştuk. yeni tahtalar ve destekler kondu ve en nihayet ferri harekete hazırıldı.diger istasyona varmamız bir kaç dakika aldı. buradan sonra ki 12 dakika aldı bu arada karanlık basmıştı düş bir yol bizi nehrin sol yakasında olan JANGA SEMİ'ye götürdü.burada bir müddet, Fransada kalmış olan bir çiftçi ile ahpaplık ettik.

29 Ağustos sabahı esaslı ve tam olarak yola çıktık yol bizi step ve bozkırdan Güneye doğru götürdü. Taşkente giden yeni demir yolunun üzerinden geçtik rotamızda Bakhtiye giden telfraf hatını da geçtik URUMCH'ye gidişte hep böyle yollardan geçse idik ta kriben 1259 Km yolu üç dört günde alırdık göl pırıl pırıldı istepi büyük bir hızla geçtik talihsiz Reoltumuzun bir kaç kusurundan dolayı yolda müteaddit defalar yetişmesini bekledik,

Öğleninin kavurucu sıcakında Sinkiang 'dan yünlü ve iplikli yükle kervanlarla karşılaştık bu ağaçsız istepin her hangi ormanlık bir kısmından gelen plaka ve kereste yüklü kervanlar da geçiyordu . Bu arada yazın iyice kuruyan fakat kışın asla geçilmeyen bir tuz gölünün üzerinden geçtik Güney ,Güney doğu tepeleri boyunca kazaklar hayvan sürülerini otlatıyorlardı, bazı kazaklar o kadar zengin ki 10.000 baştan hayvana sahiptiler,

Argoliq'in arkasında küçük bir geçitten geçtik yol sonra hafifçe Güneye kaydı acı gölde namı diğer 3. nolu ileri karakol da bir gece konakladık.Ertesi gün bozulma ihtimaline karşılık reneol bizden bir kaç saat evvel yola çıktı acı gölü solumuzda bırakarak bizde yola koyulduk,bu göller uzun olup sahillerinde büyük baş hayvan yetiştirilirdi.Yolda küme halinde çadırlar gördük .

Yol yeşilimsi gri bir arazi de açık sarı gri arası bir kavis yapıyordu. bir çok mamul eşya taşıyan kervanları geçiyorduk sağda arketler diye bilinen küçük dağ kümesi yer alıyordu. aynı adı taşıyan ileri karakolda bir postahane vardı.Uzun ve dar bir vadi bizi Aldjon adinsky istasyonuna götürdü ,Kervanların meydana getirdiği toz bulutu çekilmezdi.

Uzun -BULAQ'in ötesinde kurumuş bir tuz gölü daha geçti İnrekasky karakolunda bir köprü bizi durgun bir akar suyun üzerinden geçirdi .Altın kulak da demir yolu inşaatına çok yakındık ve hatta işçi çadırlarının yanından geçtik daha henüz kazı işleriyle uğraşıyorlardı. Hem demir yolu çok döşenmemişti .Yol gittikçe bozulmaya başladı yerimizden zıplamaya başladık.

Sergiopol artık bir köy değilde Stanitsa tabi edilen bir şehir olmuştu adeta nüfusu da 15.000 nin üstünde idi . Demir yolu istasyonu buradan belirli bir uzaklıkta kurulacak ve civarında da bir hava meydanı tesis edilecekti.

Ağustosun sonun da güneye doğru Ayaguz nehri üzerinden kâh nemli kâh kuru tuz gölleri veistepeleri geçtik . Kısa bir zaman içinde en az iki yüz tane kervana rasladık geceyi ay karakolunda geçirdik .

Yumuşak ve tozlu yoldan çok ağır gitmek icap ediyordu. Ve bu yüzden epey benzin gitti.Kara göl istasyon ve köyünün yanında şimşir kurumuş olan bir nehir yatağından geçtik solda TARBAGTAİdağı yükseliyordu.

URDJAR büyük ve canlı stanitsadır. nüfusu 3000 bin olarak bilinir yol bizi şehrin paraz gerinden geçirdi. 400 den fazla sergi sayabilirdiniz ki bunlar gelip giden kervanlar dı bölge ağağı yukarı tamamen Ruslar tarafından işgal edilmiş gibiydi. evleri küçük beyaz badanalı ve oldukça temizdi,Urdjar'ın biraz ilerisinde bir kanat çökmüş ve civarı su basmıştı bu vesileyle tekerlekler içine gömülmüştü. Biraz ileride malak'da kamp kurduk .

2 .Eylül gece saat bir de şiddetli bir fırtına ile uyandık çok geçmeden yağmur da başladı buna rağmen aldırmadık ve uyumaya devam ettik sabah AMBOLT'a LAGERBACK iki araba arasında kalas uzatmaya çalışırken ben vicık , vicık çamurda yürüyordum üzerimdekilerin hepsini değiştirmem icap ediyordu. Renold bütün gece gözükmediği için CARSON ve şöforlerden biri geri dönüp aramaya çıktılar döndüklerinde renoldun oldukça kötü durumda kalıp bir kervanla Urdjar'a götürüldüğünü öğrendik bu durumda renottaki yükümüz atla götürülecekti. Güneş çok kızgındı ve bütün gayretlerimizi baltalıyordu bir müddet sonra yumuşak bir kumdan geçerken kamyonlardan biri saplandı.çıkartana kadar skla karayı seçtik ama en nihayet civandan yarıya gelen Kırgızları sayesinde kurtardık.

Akşam karanlığında Mokanchinsk'aya gara dağına geçtik burada daimi rüzgar estiği söylenir.Mokançha'da küçük bir Rus köyün de geceyi geçirdik.

3. Eylül sabahı Sinkiang'ın sınır kazası olan BAKHTY'e iki üç saatlik bu yolumuz kalmıştıbadete göre bir arama tarama için , durduk hiç bir eşyamız açılmamıştı.Sadece eşyalar parça olarak sayıldı. Ve pasaportlar damgalandı.

Küçük bankada üç yüz dolara 1603 SİNKİANG liang'ı değiştirdim. Burada aynı zamanda bir çok mektup ve telgraf yazmamız icap ediyordu. Yolumuzda bu raslayacağımız son mükemmel P.T.T. istasyonuydu.

RUS ÇİN SINIRI

Rusyaya geçilen yer BAKHTY'a çok yakındı, fakat köprülerden biri kırık olduğu için bir buçuk saat vaktimizi aldı. Çinlilerin sınır bar ikatı yoktu. Sadece iki tane çamurdan ev ki bunlar pasaport işleriyle uğraşıyorlardı. Ortadan da yol geçiyordu. O kadar.

CHUGUCHAQ'a varana kadar eşyalarımız aranmıyacaktı. CHUNGUCHAQ ve hasının yanında Carson ilk Çin köprüsünü ağır kamyonuyla zedelediye de gene de geçmeye muaffak oldu. Bu şehir de Rus konsolosu Mr. BOROVOİ ile tanıştıkaynı zamanda HOKHRIKOV'da da kaldık. Akşam üstü bir takım resmi şahıslar galerek pasaport muamalesine başladılar.

III CNUGUCHAQ'DA GECİKME

Mayısta Chuguchaq'a "1" ilk gelişimde yolları tıkayan bir taşma (Sel) ile gecikmişim. Şimdi de daha ciddi bir şeyle karşılaştım. Gelişiminin ertesi günü bizdört İsveçli ve misafirimiz şehir surlarının içinde olan valinin yamenine gittik duvarların dışında müslüman ve Ruslar yaşıyordu. Vali veya diğer bir deyimle "Tao-yin" Li-SHAO-CHİN adlı ve ilk baharda rastlamış olduğum zattı. Küçük yuvarlak kocaman kafalı ve kızıl cehreli bir fiyonomisi vardı. Şişkin suratında gözleri küçük bir yarık gibi duruyordu. Kendisi nasılsa şerefli aynı zamanda şakacı espiri tüel ve bir karıncaı dahi incitmeyecek kadar yumuşak kalpli idi. Rusçayı komik bir tarzda fakat anlaşılır şekilde konuşuyordu.

Kabul odasında küçük bir odada oturduk. Sigara, Çay Karpuz ikram edildi. Buraya kadar iyiydi fakat bu masum başlangıcı salatalık ve votka takip etti.

Li'ye hemen yolumuza devam etmek niyetinde olduğumuzu söyledim. Fakat mesele o kadar kolay değildi. "eğer bana kalsaydı hemen giderdiniz fakat YANG'ın ölümü ile işler değişti. Çinli olsun yabancı olsun kimse hususi müsadesez URUMCHİ'ye bırakılmıyor".

"1" Zengin bir sınır kasabası olan Chuguchaq Çinliler tarafından T'a-Cheng olarak bilinir ve bu isim Lattimore 'un düşündüğü gibi Moğolca ismi olan Tarbagatai ile ilgilidir. Bu ikincisi civarda genellikle dağ için kullanılır anlamı (dağ sığanıdı.)

Her nasılsa Li hemen yeni Valiye telgraf çekip yola devam edip etmiyeceğimizi bildireceğini söyledi. "Deve telgrafı" denen çeşidi tercih ediyordu. Zima CHUGUCHAQ ve Urumchi arasını deve telgraftan daha çabuk alıyordu. Eski Valinin ölümünden sonra konan emir hakkında gayet serbest konuşuyordu.

Uzun bekleyişten sonra 10 Eylülde Valinin özel bir heyeti çıka geldi. Ve 43 parça paketimizi açıp görmek istediler ,

Niçin daha evvel geldiğinizde söylemediniz şimdi bunları açıp tekrar paket etmek günler alıp dedik.

Bizim kabahatimiz değil "Emir aldık" diye cevap verdiler .

Böylece tahkikat başladı ,Ambolt Carlson ve Lagerback iki gün müddetle epey terlediler.Paketlerde mühümat ve silah bulundurduğumuzu zanettikleri aşıkardı.Neden Li'ye şimdiye kadar devam edip etmememiz hakkında cevap gelmemiştir. sadece araştırma için emir geldi anlaşılan Urumchiden bizde silah olup olmadığını öğrenmek istemişlerdi. Nihayet 11. akşamı Li gözükte fakat eskisi gibi gergindi belki de hoşumuza gitmeyecek bir haberi bize getirmekten sarfı nazar ediyordu. "Artık hareket edebilirsiniz ,telgraf aldım"dedi.

Öyleyse yarın yola çıkarız dedik.

"Yo yoo ,yarın bana yemeğe geleceksiniz"dedi, ilkin itiraz ettiyse de çok ısrar edince ,benden daha nazik olan Ambolt bütün kabahatin Li 'de olmadığını söyledi. onu kırmamamızın doğru olacağını söyledi. Böylece kabul ettim ve geleceğimize söz vererek davetli listesine ismimizi kaydettim.

Benzin durumu için Li bize Hasan Abdullah Bırışhev diye birisini tavsiye etti. Benbeyaz sakalı olan yus yuvarlak bir adamdı kendi lisani haricinde Rusça ve Çince biliyordu. istediğimize karşılık olarak ne dese beğenirsiniz?Urumchi'ye telgraf çekip sorması gerekiyormuş. neyse ertesi gün daha nazik bir şekilde Validen haber geldiğini ve bize benzin verebileceğini söyledi. aynı zamanda , bir şöfore daha ihtiyacımız vardı. Bulmakta da çok güçlük çektik .

A M B O L T ' U N H A S T A L I Ğ I

Şimdiye kadar olanlar son başımıza gelenin yanında ufak tefek şeylerdi. 12 akşamı Ambolt midyesinden rahatsızlandı yataktan çıkamaz hale geldi. Li'nin yemeğine yalnız ben gidebildim ,diğer , misafirler yediÇinli diplomat ,Rus elçisi BROVOİ ve Altay daki şahra - Sume elçisi idi içki olarak Votka ,beyaz şarap ve şampanya vardı. sert içki ve bu gibi şeylere aman ,aman düşkün degildim. ama buralarda ilk başta içmek adettir.Ayrıca çeşitli oyunlar da ya pılmakta idi " içki ile tabi " mesela en enteresanı bir votka bar dağının içinde kibrit yakılır ve elden ele dolaştırılır. Ateş söndüğü zaman kimin elinde kalırsa sonuna kadar bir nefeste içmesi , lazımdır.

iş iddiaya binseydi yapacaktım ama yapmadığım içinde oradakiler beni pek adam yerine koymadılar, Fakat düşünmüyorlardı ki sabah kalkınca aramızda dağlar kadar fark olacaktı.

Gece yarısı eve döndüğümde Ambolt'un vücut ısısı 38,9 C e yükselmiş ve işi bitik gibi gözüküyordu. Carlson ideal bir hasta bakıcısı idi sabah altıya kadar onun yerini aldım, ilk başta üşütmüş olduğunu ve yakında ayağa kalkabileceğini zannediyorduk fakat ay ın 13 ünde bunun dizanteri olduğunu anlamamak için bir doktor olma ya ihtiyaç yoktu. Dikkatsizce yıkanmamış meyva yemekten ileri gelmi işti her halde şehirdeki tek protisyen hekim olan bayan RUSKALIN-KIN'i çağırttık, umumi bir muayeneden sonra bir ilaç verdi. artık benzinimiz de yedek şöforümüz de her şeyimiz vardı ve harekete hazır dık. Hava açıktı ve dolayısıyla yollar da iyi bir halde idi ve buradan en büyük engelle karşılaştık ,14 ünde Ambolt oldukça fenalaştı Dr. Hummel'e acele bir telgraf çekip arabayla derhal gelmesini söyledik. Telgrafın gelmesi 10 gün sürdü 16 sında Tatar arkadaşımız BURKHAN(Burhan)Urumçhiden geldi.garajın ve şöforlerin şefi , idi ve buraya BAKHTY den gelen 15 yeni kamyoneti almak için gelmişti. Ambolt 'un hastalığı daha da şiddetlenince derhal bir arabayla LAGERBACK ,HUMMELİ alıp gelmesi için gönderdim.durumunu anlatmasın ı ve çabuk olmasını söyledim.Bütün gün luzumlu kağıtları yazmakla geçti.Burghan ,yol ve benzin iznini vali de özel izinleri almakla yardım etti. eskiden Yang'ın şöforu olan ANSONGE'yi emrime tahsis ettiler ,LAGERBACK'la luzumlu malzemeleri aldılar,fakat çok yağmur yağdığından hemen yola çıkamadılar. nihayet ertesi sabah 8 de yağmur dindi ve yola çıktılar Ambolt'un vücut ısısı 39,9C nabızı da , 114-120 rasandaydı. KALINKIN 'in tavsiyesi ile sıcak bir banyo yaptırdık aksine zararlı oldu. kalbi tuhaflaştı ve nabızı anormaleşti .Aniden titremeler geliyor ve birden bire terliyordu.

Ah şu dehşetli geceler?Chuguchaq 'da her şey sakindi; diğerleri hep uyuyor ben se hastanın başından ayrılamıyordum zira durumu hiç belli olmuyor. aniden yataktan fırlayıp anlaşılmasız şeyler sayıklıyordu. Ne uşuyordu ne dinleniyordu ve aynı zamanda barsakları kanama yapıyordu. Ertesi gün MARIA ALEXEEVNA bir hemşire olarak bana refakat etti. dışarda devamlı sığınak vardı. we giden arabanın gelip gelebileceğini düşünüyorduk. Gün geçti hastanın ve ziyetinde bir değişiklik yoktu fakat Maria bir ümit olduğunu sözdü hem Maria Kalınkin daha we vakaların toparlandığını gördüklerini söyliyerek beni teselliye çalışıyordu. Hakikaten Ambolt bir iyileşme tezahürü gösterdi. Artık titreme gelmiyordu.

IV HUMMEL SARRIVAL

23 Eylül gece yarısından sonra araba geldi. Hummel derhal fırladı."Durumu nasıl?" diye sordu doğruca Ambolt'un yanına götürdüm ve ilk müdahaleyi yaparak gece için hemşireye talimat verdi.

Gelirken Urumchi'de bir takım formaliteler yüzünden gecikmişlerdi. Geldiklerinde 38 saattir yolda olmuş oluyorlardı ve yağmura rağmen bir rekor kırmışlardı. Hiç durmadan nöbetleşe uyuyarak gelmişlerdi. Hummel 48 saat uyumamıştı. Şimdi de istirahat edemedi hasta ile işi bitip herkeste çekilince sohbe daldık; sabah saat 6 yı etmişiz.

Ertesi gün arzu edenler aşılandı. Doktor Hijyenik hazırlıklarımızı gattarca buldu. mesela benim yatak hastanın odasında , ve yerde dolayısıyla mihrabın içindeydi. Hasta yatağı çok ilkel ve çarşafımız da yoktu. Fakat artık Hummel yeni bir rejime soktu. bütün lüzumsuz şeyler dışarı atıldı, oda fırçalarla silindi ve üç ayrı legen getirildi. pencere kenarlarına duvarlara sinek kağıdı asıldı ve hastalık taşıyan mahluklardan kurtulunmuş oldu. yatak takım ları serildi ve yemeklerde de azami dikkat gösterildi.

Doktora göre Ambolt bir ay seyhate çıkamazdı, fakat benim niyetim bir an evvel Urumchiye gitmekti .

Ayın 26 sında ertesi gün hareket edeceğimiz için Li 'ye ve da etmeğe gittim fakat derdimiz bitmemişti. Li ,Urumchi'de yetkili lerden bizim hakkımızda daha detaylı bilgi alınması emri olan bir tel almıştı. Tabi ki cephaneye ve silah olarak .Halbuki daha evvelde araştırmışlardı. Bu şühpe akıl almayacak ve mantıksız bir şeydi . li'ye bunun ne demek olduğunu sorduğumda gülererek "Gördüğünüz gibi bir heyet gelip tam bilgi alıp geri döner müsbet cevabı tellemeyen gidemezsiniz " dedi. cevap vermedim dışarda soğuk vardı, zaten yola çıkamazdık ,birden eğildi ve fısıldıyarak "İstediginiz zaman yola çıkın mesuliyeti üzerime alıyorum'dedi.

Bütün gece yağmur yağdı ve sokaklar göl oldu .Fakat 28 eylülde hava tekrar düzeldi. Adeta yaz geri gelmişti.öğle üstü dış odada oturmuş yazı yazıyorduk bir den hasta odasının penceresinden şiddetli bir gürültü duyduk .içeriye bir atlı araba girmişti.sürücü ve içindekiler içkili idi ve aynı zamanda resmi vazifeli şahıslardı.Hummel ve HOKHRIKOV'la beraber dışarıya fırladık dışarı çıkmaya uğraşıyorlardı fakat mukavemet görünce döğüş başladı. Nihayet hepsini arabalarına bindirdik doktor da sürücü yerine geçmişteki sarhoşlardan biri tabancasını çekti çevik bir hareketle HOKHEKOL adamın elinden çekip aldı ,böylece onları dışarı yolayıp kapıları kapattık dışarda gürültü yine devam etti ertesi gün tabancayı suçlularla uğraşan Rus konsolosuna verdim.

DZUNGARIA DAN

Nihayet 30 Eylül günü AMBOLT'u HUMMEL'e emanet ederek iki İsveçli makiniste CHUGUCHAG 'ın sınır kasabasında yola çıkma zamanı geldi.

Öğleden sonra yola çıktık çarşı ve pazarlardan geçerek ilerlerken pasaport muayenesi için tekrar durdurulduysak da fazla sürmedi. Geceyi geçirdiğimiz DURBELJİN kasabasına gelmeden karanlık başlamıştı.

1. Ekim sabahı 5.30 da tekrar yola çıktık ve CHUGUCHAG 'ın Güney doğusuna düşen Kazakistan bölgesindeki Alagöle dökülen Emil su 'nun bir köprüsünden geçtik bir müddet sonra Mayısta başımıza epey dert açan fakat şimdi bir diz boyu derinlikte 15 m den fazla genişliği olmayan Aksunun üzerinden geçiyorduk.

KURTE kasabasının ötesinde muazzam bir hava ceryanı ile karşılaştık burası Şamal örten veya rüzgarlı istasyon denilen yerd. "1" Rüzgar bütün kış mevsimi ve hatta ilk baharda dahi şiddetle esirdi. Kışın o açıcı soğuklarda , bu bölge de seyahat edenler için çok tehlikeli olurdu muhtelif yerlerde tehlikeli ve donma durumunda olanlar için duvardan siper yapılmış idi .

Alçak dağların arasında ilerlerken küçük Toli kasabasından geçtik sağda solda deve ve at ölümleri göze çarpıyordu biz geçerken Akbabalar ın rahatı bozuldu.

YAMATU kasabasını geçtikten sonra sağlı solu sarf yamaçlı ve manzarası şahane olan bir vadiden ilerlemeğe başladık, orada burada çok güzel kumru ve çulluklar uçuyordu.

Benzin ikmali yaptığımız Eğirmi sudan bir çok kızgı yurdu olan MERGO telfraf istasyonundan geçtik posta gününher saatinde geliyor fakat belli istasyonlarda postacı değişiyordu. Mektup CHUGUCHAG 'dan URUMCHİ 'ye 7 günde gidiyordu. Dağlar gittikçe alçalıyor fakat öğle üzeri olduğundan gölgeleri de gittikçe büyüyordu. Alanbulakta tekrar benzin ikmali yaptık Güney Doğuda TIEN-ŞAN '2" in gri mavi duvarlarını görebilirdiniz sağda solda bir kaç antilop sıçrayarak kayboluyordu. o sırada büyük bir deve kervanında yahımızdan geçti.

Yol gittikçe fenalaşmaya başladı. SİHU'nun kuzeyindeki tuzlu bataklığa vardık. Arabalardan biri saplandı , fakat etraftan geçenlerin yardımı ile kurtardık. Ağır , ağır ilerliyorduk bir müddet sonra sert bir yola çıktık. İlerden 300 asker ve bir o kadar da yüklü deve geliyordu. Subayları bizi durdurup pasaportları sordu aynı zamanda develer geçene kadar motorları susturmamızı, zira ürkeceklerini söyledi. Sonra bunları Yazın KANSU 'da çıkan ayaklanmayı bastırmak için giden kuvvetler olduğunu öğrendik .

"1" Çince LAO -FENG-K'OU veyahut (Yaşlı rüzgarlı sahadır.)

"2" Tanrı dağları .

CHE-PAI-TZE kasabasında tekrar bir pasaport kontrolüne tabi tutulduk. Bu arada KIRGIZ SART gibi halk hayran hayran bağrıışa çığıışa bizi seyrediyordu. Çok kalabalık olunca kornayı öttürdük. Bunun üzerine biraz geri çekilerek muazzam bir kahkaha toparladılar.

Pazarda bir tünel gibiydi. Bu tünelin iki tarafında mal teşhir ediliyordu.

Sık sık step araziden geçerken sağda solda tavuklar gürültüden ya uçuşuyor ve ya yere sınıyorlardı.

Bu sazlık arazide yaban domuzuna da çok raslanıyordu. Yaban Ördek dekleri de çoktu.

Aştık TIENŞAN dahabariz gözüküyordu. Tepelerdeki kar hattı sanki bir cedvelle çizilmişti. Ve yükseklik 1,100-1,200 m. civarında idi.

H S I H U

HSI-HU "1" Büyük bir kasabadır. Çarşıdan geçerken pasaportlar tekrar muayaneye tabi tutuldu. Çinlilerin URUNCHİ'ye giden yollara çok dikkat ettikleri anlaşıyordu. TIENŞAN'ın kuzey eteklerinden geçen yolumuz ILLI'dan gelen kara yoluyla kesişiyordu. Chuguepoq'la HSI-HU arasında yol çoğunlukla güneydoğu istikametinde gidiyordu.

3 Kasım sabahı saat 5'te yola tekrar koyulduğumuzda güneş sağımızda parlıyordu. sayısız köprü geçtik.

KHUYTUN "2" kasabasından CH'E-P'AI-TZE'ye direkt bir yol vardı fakat pasaport kontrolü için mecburen dolaştık. Sağda solda bir çok piring tarlası yer almaktaydı. Kanal ve köprüler üzerinden KARA-AĞAÇ ormanından geçerken Kervanlara ve atlı köylülere raslıyorduk.

SAN - TAO - HU - TZE

San-Tao-ho-Tze kasabasının çarşısının tam ortasında bir müslüman lokantasında yemek yedik. Piring pilavı, mantı ekmek, karpuz yedik ve çay içtik hesap gayet ucuzdu, İsveç parasıyla dört kişi 180 kren ödedik.

Yemekten sonra daha sık yapraklı ormandan geçtikarada bir küçük köyler çiftlikler ve Çamurdan kulübe harabeleri göze çarpıyordu.

"1" Bu vahanın ismi pek çök ve ya daha az bir bahtiyarlıkla seçilen şebillere göre verilir. Shi-Huo? Shi-Kho-ShiwO baza ingilizlerce yarışma örneklerindendir. Lattimore göre SHİ-HU aşağı yukarı "batı vahası" anlamındadır. Bu civarda yaşayan Torgutlar Moğolca isimleri olan Kur-Kara-usu veyahut Khurdu-Kharakelimelerini kullanırlar. Son kısım Çin P.T.T.si tarafından wusu Formunun resmi bir terimi olarak kabul edilmiştir.

"2" KUYTUN .

M A N A N A S

Manas nehri bir çok kola ayrılmıştır. Daha yukarıda barajımsı bir şey yapılmak istemişti. fakat bitirilememiştir. "1" Vahada tekrar muayene olmuştuk artık alışmıştık. misyonerlerin papaziolan velman bizi büyük bir sevinçle karşıladı. Tabii ki geceyi orada geçirdik. Bize basit ve küçük polikliniğini ilaç stokunu mektebi öksüz ve yetimlerin bahçesindeki yurdu gösterdi. Çok çalışkan bir adamdı. Din adamlığının yanında aynı zamanda bir ilmi araştırmacıydı. Avrupa müzeleri için kelebek ve kuş derisi koleksiyonu yapıyordu. Kuş vurması için bir havva tüfeği istemişti. bende gelirken yanıma bir tane aldım. ve kendisi ne verdim. CHUFUCHAG'daki hayet tüfeği zararsız bulmuştu. amamanastaki heyet zorluk çıkardı.

Manastan doğuda yükselen BOG-DO-ULA yı rahatça görebilirdini iz VELTMAN bize civarda kaplan olduğunu söyledi. Aynı zamanda Leopar da az miktarda varmış. Fakat kurtlar çok tehlikeli idi ve sık sık sürüden 10-15 hayvan eksiliyordu. Yaban domuzları da çoktu ve ekinlere çok zarar veriyorlardı. Bu arada yaban ördeği ve ceylan da az miktarda vardı.

Artık seyahatimizin sona ermesine 146 km. vardı. VELTMAN bizimle geldi. Manastan ayrıldıktan tekrar sonrasına kadar 24 tane köprüyü geçtik.

Bir çok kasabada 1870 ihtilalinin kalıntılarına rastlanabiliyordu. şimdi güz zamanı tarlalarda verilmemediğinden yollar su içinde kalıyordu. Otolar ekseriya çamura saplanıyordu. Devletin bu yollara hiç uğraşmadığı belli idi fakat SEMİPALATİNE (e URUMCHİ arası Türk sip demir mir yolu döşeneli beri orta Asya ile dış dünyayı birleştiren en iyi yoldu. BAKHTY'den her gün 500 den fazla kağıt arabası çeşitli istikamette gidiyordu. Tabii ki bunlardan ucuza geliyordu.

"1" Vaha anlamına gelen "odis" in Çin ce ismi SUİ-LAI dir o Dzungaria nın tahıl anbarıdır. 1878 yılında TSOTSUNG-T'ANG Hunnese birlikleri tarafından büyük ölçüde korkunç bir katliam yapıldı. Oanda Fanaral TSO- doğu Türkistan'daki şiddetli Muhammedan isyanını bastırdı. .Giriş- tikleri yarma hareketi çok merhametsizce idi. Büyük katliam ve haince girişilen harekattan sonra Rus sınırı kuvvetleri komutanlığında bulunan genenal Kauffmannı mauasta teslim ettiler.

Mevzuatta gneral TSO'ya onun vazifesini beyan ettiler. vekendisini kızdırmak için savaşçı olmayan halka karşı yapılan katliamı protesto etmişti.

Tİ- HUA - P'U

Küçük Tıyüpu kasabasında tekrar muayeneden geçtik yol artık iyiyce düzelmişti. YEŞİLHAN dağında yukardan düşen büyük bir parça eteklerde yer alıyordu. Nihayet URUMCHİ güzüktü.

V U R U M C H İ

4. Ekim saat 14/30 da kendi yerimize vasıl olduk fakat sanki bizi kimse beklemiyordu. mektup ve telfraflarım da ortada yoktu. fakat bir den SIU ,PING ,CHANG ,NORİN ,HASLUN'E DETTANN ortaya çı kiverdiler ,hareketleelimini sıkarak hoş geldin dediler ve hemen arkasından AMBOLT'un durumunu ve HUMMEL zamanında gelip gelmediğini sordular .

Binbaşı HEMPEL şimdi BOGDO-ULA daki meteoroloji istasyonunda ydı. Bütün İlk bahar ve Yaz boyunca NORİN ,Lop çölünde aşağı yukarı tarım bölgesinde yeni bir akım olan Kumderya hakkında bir keşif raporu hazırlamıştı. Nehir daha evvelden 20. Şubat'ta Turfonda duyduğum gibi şimdi Doğuya doğru akıyordu. KURUK dağda ,NORİN geniş bir jeolojik çalışmaya başlamıştı. Fakat sonradan geniş bir rapor düzenleyecekti. Aşağı tarımdan ve Astin dağdan (1)CHARCHAN ve charkhıq boyunca kuruğ dağda seyhat eden HASLUND ve BERGMAN Ağustos sonunda URUMCHİ 'ye dönmüşlerdi. Yaz boyunca HAUDE ve li ile Charkhıq 'deki meteoroloji istasyonunda çalışan DETTMANN da incelemeyi bitirip Almanyaya dönmek üzereydiler.Eylül de Binbaşı WALZ , KUCHA daki meteoroloji istasyonu şefliğini bırakıp Hindistandaki evine gönmüştü. Şimdi hem oraya hemde dağ istasyonuna talebesi Liu bakıyordu. Asistan olarak yazın URUMCHİ de meteoroloji istisası gören tale belerden birini almıştı. yerleri civarda çeşitli yerlerde çalışmak taydılar.

Gelişimizde vazifeli memurlar etrafımıza toplandı. her hangi bir olayı önlemek için ağırlığımız 3 askerlen korunurken diğerler el çantaları ve varizleri haşin bir şekilde araştırdılar bir top kağıt ve zarf bu arada yok olmuş ve ancak bir ay sonra geri gelmişti. Takibeden iki gün , ağırlığımızın konturolü ile geçti hatt a dış işleri Bakanı CHEN ,ve FAN 'ın yerine geçen şahıs dahi orada idi. NORİN,Dikkatsiz ellerde bir şey olmasın diye AMBOLT'un aletle tlerine çok dikkat ediyordu en kıymetli aletler AMBOLT gelene kadar mühürlü idi .

Kasaba sakinleri gece karanlığından sonra ancak çok mühim mazeretleri varsa dışarı çıkabilirlerdi. Çin kesimi kapılara akşam üstü saat 4 'de kapanıyordu. Kazaen içerde ve dışarda kalan olursa ertesi güne kadar bırakılmıyordu.

SIU ve ben hürmetlerimizi bildirmek üzere Vali Generalin yamen'ine gittik.Durum askeri bir idare arz ediyordu.

Koridorlarda normalin iki misli asker vardı. Katliamdan bu yana muhafızlar YAMEN'in dışında YURT larda yatıyorlar ve tam teczi-hatlı bulunuyorlardı. Şimdi nasılsa bu durum biraz hafiflemişti. Bir vazifeli kartlarımızı alıp içeri girdi. Yarım saat sonra çıkıp ekselansın çok mühim bir vazifeye uğraştığını ve bizi kabul edemeyeceğini söyledi.

DETTMANN' IN DÖNÜŞÜ

7 ekimde popüler elamanımız HANS-DETTMANN memleketine dönüp dideceği otobüs sabah 7 de gideceğine , Malûm formaliteler yüzünden ancak akşam üstü 4 de gitti .Yalnız buradan giden mektuplara güven olmadığı için DETTMANN giderken bâzim mektuplarımızı da götürdü. Zira sık sık haftalarca sansürde kalıyordu.

NORİN VE HASLAND 'IN İŞE BAŞLAMALARI

Validen için kağıtlı ve tam teçhizatlı, olarak NORİN 11 ekimde KURUK dağ LOP-NOR göllerindeki vazifesi için yola çıktı. Develerin SHINDI'de bırakmıştı, ondan dolayı bagajını eşeklere yükledi . Aynı zamanda HASLUND KARAŞAR tolgutlarına doğru yola çıkıktı. Orada Antropometrik incelemeler yapacaktı .Aynı zamanda ora halkının folklor muzik ve şarkılarında kaydedecekti.

CHIN-SU- YEN'E İLK ZİYARET

Tekrar aynı akibete ugramamak için bu sefer valiye ne zaman randevu verebilir diye bir haberci gönderdik. 13 ekimde gittik Girişte bizi karşıladı ve soltarafıta yeni bir kabul salonuna götürdü . CHIN -SU-YAN vaktiyle YANG'ın en büyük adamıydı .Öldürül en adamın yerine geçtiğinden beri YAMEN'den dışarı çıkmamıştı. Günlerini duvarların arasında gönüllü bir hapis gibi geçiriyordu Kendini emniyette hissetmiyordu.

URUMCHİ, SARASUME(ALTAY)CHUGUCHAQ İLİ(KULJA)-KARAŞAR-AKSU, KAŞGAR ve KOTAN daki yerlerden ayrılması icap ederse YANG, SINKI-ANG'ın hem askeri hem sivil valisi veya vali generali idi. Böylece en yüksek idareci yani SHENG-CHENG vasfını taşıyordu. 1928 deki KUOMINTANG zaferinden sonra eske valânin vasıfları ortadan kalktı. YANG'dan sonra geleninde iki vasfı vardı. Hem CHU-HSİ hem de TSUNG-SU-LİNG deniyordu.

CHIN-SU-JEN ince uzun boylu uzun yüzlü uzun burunlu küçük kafalı bir adamdı. Gülümseyerek ve ikide bir yerlere eğilerek bize yer gösterdi. İçerde açık gri ve yeşil uniformalı askerler, vardıÇay ve sigara ikram ettiler.

Chuguchag 'ten niçin zorlukla geçtiğimizi soracaktım.ama askerlerin yanında olmazdı. İlk önce söze YANG'ın ölümüne üzüldüğümü belirtmek le girdim. sonra da incelemenin mihveri hakkında konuştuk .SIU ve HUMMEL'le beraber doğu Türkistana gitmek için izin istedik K-TAKLA-MAKAN'a geçmek için ne zamandır. yapıyordum fakat üzerinde düşünmesi gerektiğinisöyledi. ve bu iyi bir işaret değildi. YANG zamanında da getirilmesi için emir verilen oto ve yedek parçalarının geldiğini ni haber verdim .Ve gelen 4 arabadan üçü ile idare edip edemeyeceğini sordum. Zira gezmemizdebir arabaya daha ihtiyaç olabilirdi. Hiç düşünmeden bütün vasıtaların hükümete ait olduğunu ve şahısların hususi arabaları olamayacağını söyledi. Buna rağmen bize bir araba tahsis edilecekti. Fakat lazım olduğu zaman müracat edecektik.

CHIN 'ın Yameninden 7 Temmuz katliamında YANG'ın yanında oturan 4 kurşunla yaralanıp henüz daha ikisi vücudunda bulunan kibar , yaşlı bir centilmen olan endüstri bakanı YEN'e gittik zamanla YEN, ile sıkı dost olmuştuk ,KUOMINTANG ve diğer yeni fikirler bütün vaz ifelilere olduğu gibi YEN'e de yabancı geliyordu.Fakat yeni bayrak her yerde dalgalanıyordu.

KANSU SINIRINDA ENDİŞE VEREN HABERLER

17 Ekimde dış işleri bakanı CHEN-SHEN-CHIN'dan KANSU birliklerinin ANSH'ye vardığı ve 2000 askerin TUN-HUANG 'da bulunduğu haberi geldi. Kansudaki TUNGAN ihtilali ve LIANG -CHOW "1" deki asilerin temizlenmesinden sonra büyük bir kuvvetin LOP-NOR ve CHARK HLIG 'ı kuşatması bekleniyordu bu bölgeler harp bölgesi olarak kabul ediliyordu. ve böylece kimse o tarafa gidemeyecekti. NORN ve HASLUND 'a verilen izinler geri alındı. ve hemen geri çağrılmaları yoluna gidildi.

3. gün sonra CHIN 'dan Harp tehlikesi olduğu için doğu Türkistana gidemeyeceğimizi bildiren bir mektup geldi. Derhal Dış işleri bakanına giderek izahat istedik . Haritada harp mevki denen yerlerin bizim gideceğimiz yerlerle alakası olmadığını söyledi. böylece Norn ve Haslund görevlerine devam ettiler bu çok acayip bir şeydi. Zira daha bir kaç gün evvel geri dönmeleri söylenmişti. Sorumlulardan kati cevap almak bir mesele haline gelmişti. Hareket tarzlarında bir panik ifadesi vardı.

22. Ekim de CARLSON ve LAGERBACK gelen oto ve yedek parçaları almakla görevlendirildiler . LOWENER ve HJODT firmasından gelen aletler anlayanlar için muhteşem aletlerdi. Bundan sonra bir kaç gün sesiz geçti bu arada bizim uzun uzun toplantılarımız oldu. yazık ki arkadaşımız PAN-TSLLU -KAŞGAR'A gitmek için emir almıştı ve bu 40 günlük yol demekti.

"1" WUWEİ.

sahile gitmek isteği ikinci defa geri çevrilmişti . Ve şimdi iyice batıya gönderiliyordu. diğer teknisyenler ,Rus şüforun aldığı kadar maaş alamadıkları için rahat durmuyorlardı. Hava sıhhatine zararlı olduğu için LAGERBACK 'in evine dönmesini ve CARLSON 'un onun yeri ni almasını düşündüm.Rusça, Almanca, İngilizce ve pratik hakkındaki bilgisi bize çok faydalı idi hakikati söylemek icap ederse üstün kabiliyetli idi fakat maaşı veren Vali olduğu için bunları düşünemezdi

HUMMEL VE AMBOLT'un GELİŞİ

2. Kasım'da Hummel ve Ambolt birden bire otobüsle geldiler .Hiç birimiz onları bu kadar erken beklemiyorduk,aramızda görmek bizim için bir sevinç vesilesi oldu fakat benim kadar sevinen yoktu. 18, Eylülde Ambolt'un hastalığı hat safhasındayken bayağı korkmuştum,ama şimdi aramızda sıhhatli bir vaziyette idi bu şiddette hastalıkla HUMMEL 'den başka kimse böyle bir şey yapamazdı.

İNCELEME İÇİN ENGELLER FAZLALAŞIYOR

Sonbahar geçip Kış gelince valinin tavrı değişti düşmanca hareketler yapıyordu . gayet nazik mektuplar yazıp sonra bizi bir takım engellerle tuzaga düşürüyordu. Bu bize vakit kaybına hemde vasıtasıyla zarara mal oluyordu.

Haslund bize bir telgraf göndererek NORİN ve kendisinin yeni bir emirle geri gönderileceklerini bildirdi.

Tabi ki inceleme heyetinde Çinli elamanlar da vardı,Profesör SIU öyle oynatılacak bir adam değildi. çok ağır başlı ve Vakur bir insandı. Bize böyle düşmanca davranan bir vali varken ,yanımıza Çinli elaman almamızın avantajlarını şimdi ,şimdi anlıyorduk.Hakikaten CHIN kendi halkından ziyade avrupalılardan korkmaktaydı böylece bütün aksi tutumu Avrupalılara karşı idi. Halbuki Harp mintikası olan CHARKHLIQ civarında çalışan HAUDE ve LI'nın geri çağrılmayışı hayret verici idi yetkililer orada olduklarını unutmışlar gibi idi .

Çinli Topografyacı CHAN ,ailesinden haber almak üzere ve genç kazıcı PAİ 'de eve dönmek üzere istifa ettiler .Pasaportları için yaptığımız müracat geri çevrildi. Zira hiç bir Çinli civardan ayrılmıyacaktı merkezi hükümetin desteğini almak için NANKİNG 'e gidiş düşüncesi olayında Prof. SIU 'nun yolunda bir çok engeller çıkması muhtemeldi. Baharda yapılması icap eden böyle bir seyahat fikri şimdi zihnimizi daha çok meşgul ediyordu. Buna bağlı olarak Ekim başında dış işleri bakanına buraya elimiz kolumuz bağlı durmaya gelmediğimiz i söylemiştik.

Aynı zamanda HASLUND'dan Karaşar daki TAO -TAİ 'den WANG'ın NORİN'i bulmak için adam gönderdiği haberli bir mektup geldi.HASLUND BERGMAN 'ın güneyden döndüğünü duyunca Karaydından ayrılıp NORİN'e ulaşmasını tavsiye etmişti. Birliklerin hareketi artık ortada idi zira

hem NORİN hemde HASLUND'dan TUNCAN lar tarafından bir istila her an bekleniyordu. Bazıları da bunu hükümetin kendi topraklarının hürlüğünü ve özellikle Mareşal FENG-YÜ-SRANG'a karşı bir savunma olarak düşünüyordu.

Her hangi bir anlaşmazlığı önlemek amacıyla mümkün olduğu, kadar mülayım davranıyorduk .Valiye aşağıdaki notayı gönderdik.

"Size hatırlatırızki NORİN'in çalıştığı yer KURUK dağda bu lunurken bu arada HASLUND'unkide bir müddet Karşıda inceleme den sonra NORİN le buluşmaktı. Böylece onun mevkiide harp mıntıkasından uzaklaşmış olacaktı. Bütün ~~sanki~~ göz önüne alarak her ikisine de kışın CHARENLIQ civarına yaklaşmamaları için telgraf çektik. Vaizf elerine halen başlamış durumdadırlar. Ve eğer URUMCHİ'ye dönmeye mecbur tutulurlarsa bu fen için büyük bir kayıp olacaktır. Bundan dolayı bunu size yazıyoruz ve sizden bu iki arkadaşın vazifelerine devam etmesi için izin rica ediyoruz."

17 kasımda CHİN'den HASLUND'u URUMCHİ'ye çağırma tavsiyeli bir mektup aldık. Ben TOQSUN'a kadar seyahat hakkına sahiptim. Cevap olarak böyle bir yere gitme ihtiyacımız olmadığını ve tavsiyemizi tutmayacağımızı bildirdik.

ASKERİ VALİNİN AKŞAM YEMEĞİ

18 kasımda CHIN tarafından yemeğe davet edildik. Çinli devlet adamları Mr. ME-LORU üç sovyet konsolosluğu yetkilisinden mürekkep 28 kişilik toplantıydı bu yemekten ahçıları tarafından hazırlanmış ve şarap dabol miktardaydı. CHIN bir konuşma yaparak Ruslarla ve bizlerle dostluğunun iyiye kuvvetlendiğini belirtti. Ayrıca oğada 14 silahlı muhafız vardı.

Rus konsolosusu SEMİATİN teşekkür ederek aynı tip bir konuşma ile mukabele etti. Benim yaptığım konuşmayla , pozisyonumuzun YANG zamanındaki gibi olmasını temenni ettim. Profesör SİN'da planlarımız ve seyahatlarımız hakkında açık bir konuşma yaptı. Çindeki yeni devletin Asyanın incelemesinin ilmi yönden değerini ve Sinkiang'ın buna yardımcı olursa ne gibi şeyler olacağı hakkında bir izahatta bulundu. Çinde çok forslu dostlarımız vardı. Mesela CHANKAISHEK bizim bu incelememizi çok faydalı buluyordu. ve büyük bir ümitle bakıyordu . Bizde SINKİANG'dan aynı anlayışı ve desteği bekliyorduk Profesör arkadaşça bir tonla konuşuyordu. Fakat kelimeler ağırdı. Bütün yüzlerdeki ifadelerden değışmesini tetkik ediyorduk. Gülümsemeler tasdiklerle dolu bir ifade kalabalığıydı. bu fakat CHIN gayet ciddi duruyordu. ve sabit bir noktaya bakıyordu.

CHIN'ın cevabı gayet açıktı. SINKİANG'ın durumu nazikti ve son zamanlarda bir çok zorluklarla karşılaşmıştı. Fakat her şeye rağmen yardım edecekti..

Yemek saat 4 de son buldu. ve şehir kapıları kapandı.

CHIN DEN İMTİYAZLAR

Bir kaç gün sonra CHIN'i ziyaret ettiğimizde bize hayret verici bir haber verdi. NORİN-HAUDE ve BERGMAN'a çalışma izni vermişti Ama harp mintikalarından uzak duracaktı. Yazık bir çöl gezimiz için tekrar bir müracaat formu dorduracaktık artık bilmiyorum bu kaçınıcıydı.

HAUDE NIN DÖNÜŞÜ

Bu arada HAUDE dönmüştü. Şimdi yine Lİ ve bir asistanı bakıye ordu Atla gelmiş ve yolda NORİN le BERGMAN'a rastlamıştı. Etim ayı boyunca HAUDE Altındağdaki ILVECİMEN-deryada 3200m.yükseklikte bir istasyon kurmuştu. CHARKHLIQ istasyonlarında 20000 metreye kadar bir balonla erişilebilmişti. Bu meyanda averaj yükseklik 6-7 bin metreydi.

Şimdi planı BOGDO-ULA'daki dağ istasyonuna ve TURFAN'ın doğusundaki PİÇHAN vahasına geçmekti.

HEMPEL EVE DÖNÜYOR

22 Kasım da HEMPE ve LAGARBÄCK evlerine dönmek üzere yola çıktılar. Hempeli kaybetmekle çok üzölmüştük. Hakikaten iyi bir insandı .LAGARBÄCK da sıhaati dolayısıyla dönüyordu. İkisi de at arabasıyla SEMİPALETINSK'e gittiler.

PROFESÖR YUAN 'IN BULUŞLARI

24 Kasımda prof Yuan Bogdo -Ula nın kuzey eteklerindeki başarılı incelemelerini bitirmiş dönüyordu. Mayıs da SANTA'İ nin güney doğusunda Kömür ve demir madenleri araştırmıştı.yaptığı Fosil araştırmalarına dayanarak JURASSIC kalıntılarla uğraşması gerektiği kanaatine varmıştı.Daha doğuda muhtemelen PERMIAN çağına ait sütlü fosilleri bulmuştu.

Yaz boyunca SANTAİ, JIMASA, KU-H'ENG-TZE ve MU-Lİ-HO'da arkeolojik kazılar, bunun yanında tarihi BEŞBALIK olarak bilinen kalıntılarda araştırmalar yapmıştı.AVGARA,sıralan denilen yerlerdeki kalıntıları gösteren bu mintikanın jeolojik haritasını çizmek için

40X70 km.lik bir araziyi taramıştı Ağustos sonunda SANTAİ'nin 20 mil kuzeyinde tam teşekküllü kızıl yataklar keşfetmişti. Burada fosil arastırmasının mümkün olabileceğini düşünmüştü fakat 11 Ekimde kızıl bir tepenin üstünde bir denazöre ait kalıntılar bulmuştu. Kazılarına 40 gün devam ve bu zaman zarfındavadinin çeşitli yerlerinde tek tek 30'a yakın büyük üç küçükve ayrıca birde yumurtalarını bulmuştu. Bu metıdik çalışması büyük bir başarı olarak takdir edildi. Ve kendisi de bu bulduklarının ehemmiyetini arzetti. YUAN bu ilkyaratıklara TIENSHANSAURUS adını verdi.

Bu fosil kalıntılarının kireçlenmesini 320 mil doguya dogru takip eden YUAN, CARBONIFEROUS'un ortasına TIEN-SHAN'ın her hangi bir yerinde olduğu gibi tecavuzun bahiskonusu vesonradan da dehizin hayat dolu olduğunu göstermişti.

Bu buluşlar hakkında nu kadarmumnuniyet duyduğumuzu her halde söylemeye luzum yoktur.

Takip eden bir kaç gün Çinli devlet adamlarınada davetiye göndererek bulduklarınıufak bir sergi halinde teşhir etti. Bu şahısların-kolleksiyonu görünce ne gibi şeylerdüşündüklerini bilemiyoruz. Belkide bu canavarların dişlerine karşı farmokolojik yönden büyük ilgi duydular. Çünkü fosil kemikyeri Çinliler tarafından ilaç yapmakta kullanılmaktaydı. Fakat bu bulunanlar altın gibikiymetli bir şey olsaydı tahmin ederim daha çok ilgilenirlerdi. "1"

ÇİNLİ DEVLET ADAMLARINA VERİLEN AKŞAM YEMEĞİ

25 Kasım da Mandarinlere bir akşam yemeği verdik, Valide davet edilmişti. Fakat evvelce de bilindiği gibi YANG'ın ölümünden bəri YAMEN'ninden dışarı çıkmamıştı ve şimdi de bir çok mahsurlar öne sürmüştü. Yemeğin YAMEN'in içinde verilmesini düşündük. Zira Dostlarımıza gösterceğimize eylenceli bir filmimiz vardı. Bununvaliyide oyalayacağını düşünmüştük. Bu istegimizde reddedildi. Işıklandırma proplemi için elektrik şefinin evini rica ettik. CARLSON'da maharetli elleriyle hatasız olarak her şeyi hazırladı. URUMCHİ valisi; Kaymakam, dışişleri bakanı CHEN ve endüstri bakanı YEN perdenin önünde yer aldılar. Memleketimiz hakkında çeşitli konuları filimde merakla seyrettiler. Hazırlıklardan sonra bir Çin yemeği ziyafeti çektik. Fakat Misafirler kapılar kapana-cağı için 4'den evvel gittiler.

"1" Bir İsveç gazetesinin bu buluşlar hakkında ki başlığı Çöldeki Eşek büyüklüğündeki sürünge yumurtalar halbuki şüphesiz sadece eşeğin olgun kışiler bu ölçüyü ber bat etmişlerdi.

İNCELEMELER İÇİN VERİLEN HÜKÜMET TAHSİSİ

26 Kasım'da ,daha evvel hümetin 'den istemiş olduğum devam izninin cevabı müsbet olarak geldi. Tahsis edilen para 500.000 İ İsveç frangı idi sağda solda olan arkadaşlara haber hemen yayıldı İlk haberi NORİN ve BERGMAN'a gitti Valinin sinirliliğinin had sa fhasına vardığı ve herkesin baştan tırnaga muayene edildiği için mektupla habercinin ceket astarının içine dikiyordu.

HAUDE'nin BOGDO-ULA ve PICHAN'a gitmesi için istediğimiz izinler verilmişti.

Kış artık kendini hissettirmeye başlamıştı soğuk gittikçe artıyordu. Bir Aralık günü ısı -24C düştü .Isınmak için çok zorluk çekiyorduk .

SOKAKLARDA TEHLİKE(EMNİYETSİZLİK)

URUMCHİ deki arkadaşlarımızdan biride Rus İngiliz karışığı OR-ETCHES idi 67 yaşlarında hoş sohbet bir adamdı .3Aralık ta bizden evine dönerken yolda gece devriyeleri tarafından çevrilerek iyice hırpalanmıştı.Neyseki atı kalabalığı yararak efendisini kurtarmıştı.Ama bir kaç kurşun yarası almıştı. Ertesi sabah habire alınca HUMMEL derhal evine koştu ETCHES de derhal valiye bir şikayet mektubu yazdı .Valide bunu yapanların ceza göreceğini belirten bir cevapla mukabale etti.

Bir müddet sonra TORGUT'lerdeki altı haftalık gezisine den dönen HASLUND'un başına da buna benzer bir hadise gelmiş.Vali de yine özür dilemek mecburiyetinde kalmıştı. Hiç bir zaman sakin ve iyi tabiatlı halkla başımız derde girmemişti.Zira SINKI ANG hırsızlı uğursuzu olmayan bir yerdi. Fakat askerler bu sükunu yolları emniyetsiz buluyorlardı.

ALTAY MOĞOLLARI PRENSİNİN ZİYARETİ

DZAKCHIN BEİLE(Altay Moğol prensi) şehre ve bize iadei ziya rette bulunmuştu.Yanında 6 adamı vardı. Karaşarın 22Km.kuzey doğusundaki arkadaşımız SENGTSENGESEN'in ikametgahında HASLUND bir çok TORGUT şarkalarını plaga kaydetmişti. Böylece Altay Moğolları vatandaşlarının müzigini dinleme fırsatını burada da bulmuşlardı.Hatta çalıp onlarda söylemeğe başladılar.Bir kaç gün sonra HASLUND ve HUMMEL ,DZAKCHINBEİZE 'nin misafiriydiler HASLUND ,Antropometrik araştırmalar ve ses doldurmak için özellikle prensin kampına davet edilmişti.

ANTROPOMETRİK ARAŞTIRMALARA KARŞI İNFAALLER

26 Kasım'da daha evvel de belirtildiği gibi Antropometrik araştırmalar

ANTROPOMETRİK ARAŞTIRMALARA KARŞI İNFİALLER

Daha evvelde belirtildiği gibi Antropometrik araştırmalar programını za dahildi. SINKIANG kalabalık olduğundan bu çalışmalar çok faydalı olacaktı. Zira çeşitli imkan vardı. 1928 güzünde SINKIANG'daki çoğunluğun kimde olduğu hakkındaki bildiklerimizi taşkent komünist partisi bülteninden öğrendik.

Genel nüfus (SINKIANG) 3.053,000 bunların 1,700,000 doğu Türkleri (SART, UZBEK ve UYGURLAR) 300,000'i KIRGIZ ve KAZAKLAR 300,000'i Çinli 161,000'i TUNGAN ve 230,000'i MOĞOL du. geri kalan 300,000 civarındaki nüfus TATAR, TARANNI, TAYIK, ve DOLON largibi azınlıklardır. HUMMEL'in kan tahlilleri yapmak istediği ancak kaymakam ve polis müdürünün mevcudiyeti ile olursa kabul edilecekti. Bu durumda tabii araştırma da suya düşüyordu. "1"

BERGMANIN DÖNÜŞÜ

10 Kasım öğleden sonra kalın kürklü ve sakallı bir adam kıpırız vurdu. Bu tabii ki NORİN'le son baharda KURUK DAĞ ve LOP çölüne beraber giden BERGMAN idi URUMCHİ'den tam 9 ay uzak kalmıştı bu zaman zarfında TİBET yollarında faydalı incelemeler yapmıştı. Fakat hikayesini sonra anlatacaktı. Zira kısa bir tatil için evine gitmesi icap ediyordu.

İNCELEMELERE KARŞI HÜCUMLAR

Şimdi HAUDE'nin PİÇHAN'da bir ay kalabileceğine ve 1929 Mayıs ayında SINKIANG'ı terk edeceğimize dair bir haber aldık. bu devamlı iğnemeler sınırlarımızı bütünü bozuyordu. Nanking de hakkımızı arayacaktık aramızda ÇİNLİ elaman olduğundan ve merkezi hükümetin desteği olduğundan endişeye mahal yoktur.

11 Kasım CHIN bize bir saldırıda bulunduğu bu şimdiye kadar olanların en ağırıydı. Dış işleri bakanı CHEN-CHIN'dan gelen emirlerle Paşaontolağumuz TING'in (Aksuda çalışan TING) URUMCHİ'ye dönmek için kati emir aldığını ve prof SIU'nın seyahati için parasını göndermesini bildirdi. TING den de bunu doğrulayan bir telgraf geldi. şimdi de sıra Çinli elamanlara gelmişti. CHIN'ın maksadı sadece bizi değil kendi vatandaşlarını da akamete uğratmaktı. bir Çinli milliyet perver ve Çinli elamanların başı olan SIU buna çok içerlemişti. görüşleri çok moderndi fakat yeni devirle alakası olmayan CHIN hala eski rejimin esiriydi. bu eski ve yeni rejimin çatışmasıydı. SIU tarafında kaleme alınan cevabımızda Mayıs 1929'a kadar çalışmamız kontrata dahildi. Bu tarihten evvel elamanlarımız hiç bir suretle işlerinden alık konamıyacaktı.

"1" Haslunt 1934 yazında Stockholm deki Zajagan isimli kitabında prans Tsagechim beile'in bir çift fotoğrafına sahipti. 1935 yılında Londra'da yazılan Moğolistandaki insanlar ve tanrılar.

eğer her hangi bir engel çıkarsa bunun nedenini sormak hakkımızdır. zira bir biri ardına vazifeden geri çağrılan elamanlarımız için susamazdık. Kaybolan para ve zaman hiç düşünülüyordu.

12 kasım günü CHİN'den sınırdaki bozuklar yüzünden TING'a in geri çağırılması hakkında bir yazı daha geldi.

Bu mektupta Vali elinde olan yetkilerden bahsetmişti. kendi halkını casuslukla suçlaması üzerine Prof. SIU valiye şöyle bir mektup yolladı.

"Mektubu dikkatle okuduk ve anladık ki sivil ve askeri otoriteler tamamen emirlerinizi dinlemektedirler .TING'ın vazifesini tam ortadan böldünüz ve izni tekrar vermek o kadar zor bir şey değildi. tahmin ederim fakat bir merkezi hükümet tarafından buraya ilmi araştırma için gönderildik Bütün eleman halen çalışmakta ve hükümet ten geri dönmemiz için bir emir gelmiştir. Böylece ne TING ve KUNG un buraya dönmesi için emir vermeye ne de dönüşleri için para yollamaya hakkımız yoktu. elamanlarımızın dönüp dönmemesi sizin elinizde olup mesuliyet kabul etmiyoruz. bunu bir milli mücadele olduğunu söyleyince bizde bu mevzuları anlamak için çok cahil olduğumuzu söylememiz icap eder.

Kendi memleketinde inceleme yapmaktan men edilmiş bir alim için emsal göstermek çok zordur. evvelden yabancıları dahi gezebilir di . Fakat şimdi görüyoruz ki bize dahi imkan yok ,tekrar tekrar e bunun nedenlerini araştırdık neyse ki Çin merkezi hükümeti kuvvet kazanmaktadır. Ve SINEKIANG hala bunun içindedir. merkezi hükümet, tten karar vermelerini isteyeceğiz eğer onlar da incelemelerin durdurulmasını isterlerse kabul edeceğiz fakat eğer ki bir aksi olursa yine boyun eğeceğiz.

Cevap hemen ertesi günü geldi. TING'IN geri çağırılma emri iptal edilmiştir. HASLUND 'da NORN'İN kervanına katılabilecekti. sert mektubumuz iyi netice vermişti. Fakat bunun ne kadar devam edeceği bilinemezdi.

SIU ile NANKİNG 'e gitmemiz zaruri olmuştu.Kansu yoluile giden kervana katılmamız red edildiği için uzun yolu seçtik fakat bu daha rahat ama bir taraftan da soğuk bir yolculuk olacaktı.

Zira Sibiryadan geçmekte idi .

AMBOLT aşağı yukarı tam iyileşmişti. ve HUMMEL 'de benim le gelebilecekti. Rus Fizikçisi PEDASENKO ,HUMMEL yokken AMBOLT 'a bakacağına söz verdi.

URUMCHİ DE SON BİR KAÇ GÜN

Son günler veda ziyaretleri ile davetler ve toplantılarla geçti . Valiyi de ziyarete gitti . fakat bir bahaneyle karşımıza çıkmadı. hatta verilen ziyafetlerde de ancak kırmızı kartını göndermekle yetindi.

Bize veda ziyareti verenlerden biri de General GUSTAV MANNE RHİM'İN 1906 -1908 arasında Doğu Türkistan ve Çinde yaptığı geziâ de bulunan ve merhum FAN'IN Rusça tercümanı olan MR.CHAO idi"1Har eketinden tam bir hafta evvel 17 Kasım sabahı bizi CHUGUCHAG'A gö türmek üzere bir otobüs ve ,amyonun geleceğinin öğrendik kirası 1170 Kron tutuyordu. 830Km için fena bir fiat değildi.

"areketten iki gün önce validen tarafigin tıkalı olduğu hakkında bir haber geldi hemen anladık ki bu bizim NANKİNG 'e gidişimizi anlamak demekti. "e olursa olsun altımızda halen iki arabamız vardı.

Üç İsveçli ve üç Çinli idik HUMMEL -BEN NANKİNG'E BERGMAN Stockholüme profösör SIU ve hizmetkarı WANG ve fotoğrafçı CHAN da PEKİN'E gidiyorlardı. Peter Veltmen da Hollandaya bir seneliğine memleketine dönüyordu.

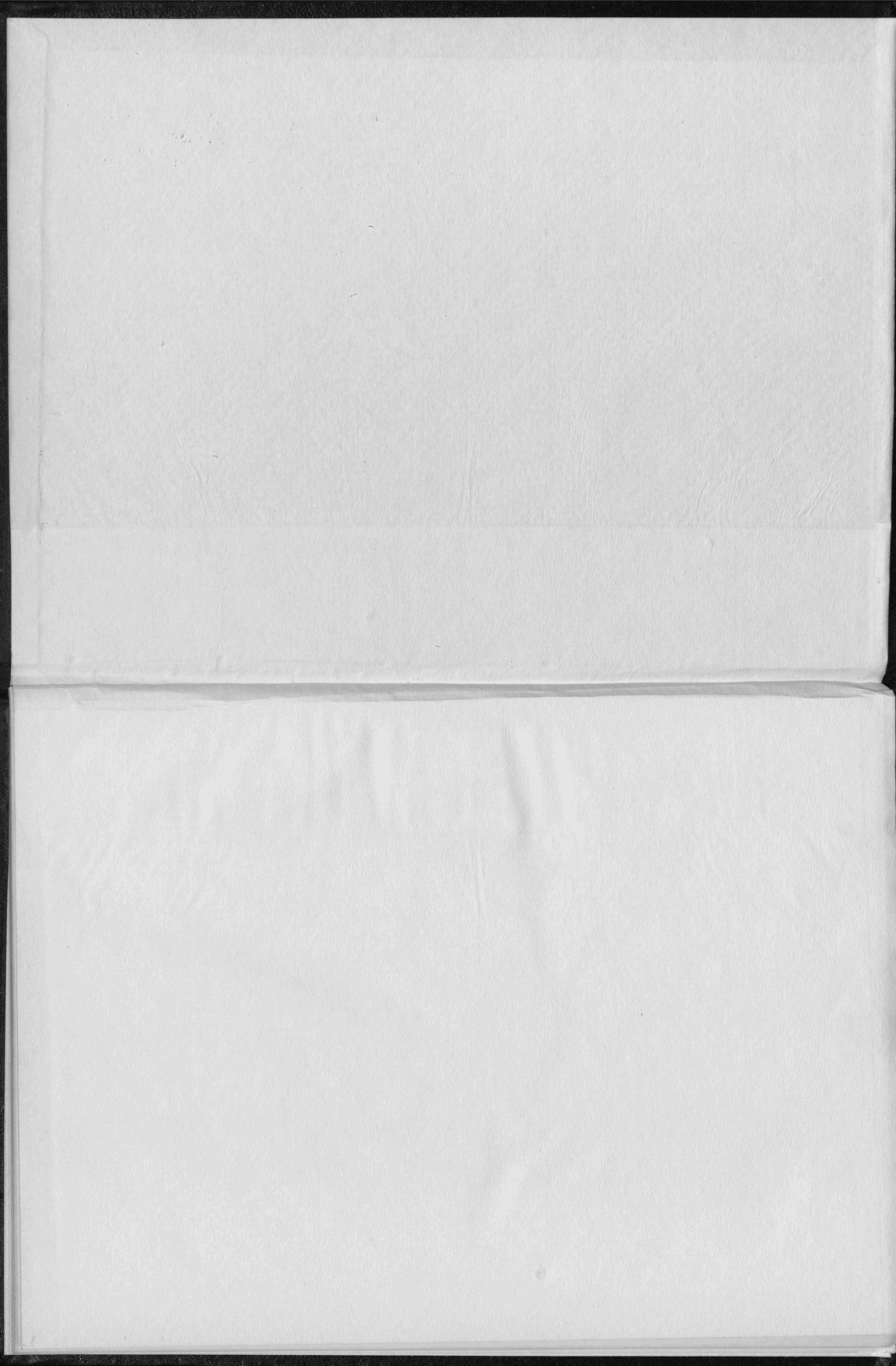
AMBOLT ve CARLSON karargah ve hesabından mesul idi Profösör YUANG ,TİEN -SHAN daki işi bitene kadar URUMCHİ de kalacaktı ve D Dr. HAUDE Krismistan sonra BOGDO -ULA ve PICHAN 'a gidecekti. HASLUND 'ın da tekrar KARAŞAR söguçlarına gitmesi içap ediyordı

Botanik ve Jeolojik koleksiyonu yanımıza aldık ki bunlar Bergman tarafından Stockholüme götürülecekti. Orjinal haritaların in da çoğu PEKİN 'ne yollanacaktı bu arada bunların kopyaları Je- olojik POLE Antolojik ve Arkolojik kolleksiyonlar da URUMCHİ de kalmıştı.

"1"Bu son derece değerli ve verimli uzun seyhat hava generali MANNERHEİM 'in hatıratından alınarak 1940 yılında basıldı. kitabın İngilizce esası "Batıdan Doğuya baştan başa Asya ,1906 1908 "gibi bir isim taşıyan MANNERHEİM 'İN BICHAO -SU Mer.Chao daha evvelden belirttiklerinden biri veya aynıdır.

1934 yılında CHUGUCHAG 'da Valilik rütbesini rezil edici bir şekilde davranmıştı.

SON.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
MERKEZ KÜTÜPHANESİ

05121